

razinama, prisutnost žena u crkvenome govoru. U skladu s naslovom knjige mogli bismo reći da su ti prijedlozi za Crkvu zaista »više od zadanoga«. No, Crkva je po svojoj naravi uvijek »više od zadanoga«, jer je ona ikona otajstvenoga zajedništva trojednoga Boga. Tako Crkva treba biti prostor, u kojemu će svako stvorenje, a time i žena, moći pred i u Bogu stvaralački ostvarivati onaj »božanski magis«, ono što uvijek nadilazi običnu ljudsku zadanost.

Vidjeli smo da sva tri razdoblja, predmodernost (»homo hierarchicus«), modernost (»homo modernus«) i postmodernost (»homo aestheticus«), predstavljaju određene vizije čovjeka pa tako i žena. Te su vizije za Crkvu i za žene u Crkvi u Hrvatskoj izazov. Možda bi žensko pitanje u Crkvi trebalo ići u smjeru povezivanja tih različitih paradigmi, koje su stvarno prisutne u bogatoj tradiciji Katoličke Crkve. Na to ukazuje i sama s. Rebeka Anić u posljednjim recima knjige: »Na kraju ovoga istraživanja moglo bi se reći: Nastavak postojećega nema budućnosti. To, međutim, ne znači da naslijeđenu predaju treba odbaciti. Premda se tu predaju ne može u svemu i uvijek opravdavati, iz nje se može učiti. U predaji se ujedno mogu naći građevne stvari za budućnost« (str. 456).

Ivica Raguž

Stjepan BALOBAN, Gordan ČRPIĆ (ur.), *O solidarnosti i supsidijarnosti u Hrvatskoj*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2004., 129 str.

Knjiga *O solidarnosti i supsidijarnosti u Hrvatskoj*, objavljena u *Socijalnom nizu* koji je Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve (*Centar*) pokrenuo 2000.

godine, druga je u nizu knjiga sa *socijalnih susreta* mladih znanstvenika u organizaciji *Centra*. Na tim *susretima* studenti s postdiplomskog studija, znanstveni novaci i asistenti različitih profila raznih studijskih smjerova raspravljaju o temama koje se odnose na problematiku hrvatskog društva koje se nalazi u »procjepu« između *opterećene prošlosti* i želje za *europskom budućnošću*. U ovoj knjizi, kao plodu *susreta* pod naslovom *O solidarnosti i supsidijarnosti u hrvatskom društvu*, objavljen su dva pisana priloga koja osvjetljavaju problematiku solidarnosti i to prvenstveno s teološkog stajališta: *Neki tipični evanđeoski elementi solidarnosti* (Nikola Vukojaja), *Solidarnost u svjetlu socijalnog nauka Crkve* (Stjepan Baloban); dva priloga koja pokazuju važnost i značenje supsidijarnosti za razvoj modernog hrvatskog društva te odnose u Crkvi: *Amoralni familizam kao prepreka ostvarenju načela supsidijarnosti u hrvatskom društvu* (Gojko Bežovan), *Supsidijarnost u Crkvi* (Bono Zvonimir Šagi); te *Izvešća iz radionica* sa dva susreta (Gordan Črpić).

Solidarnost i supsidijarnost aktualne su teme kako zbog sve veće globalizacije svijeta tako i zbog važnog demokratskog razvoja hrvatskoga društva te odnosa unutar Crkve i među vjerskim zajednicama.

Autor prvog članka nastojao je naznačiti neke tipične elemente evanđeoske solidarnosti, izvodeći na početku iz antropoloških pretpostavki biblijske korijene solidarnosti. Tako govori o solidarnosti u ontološkoj strukturi čovjekova bića koja proizlazi iz čovjekove stvorenosti *ex nihilo*. Donoseći neke specifične elemente biblijske i evanđeoske solidarnosti i to prvenstveno na temelju prispodobe o milosrdnom Samarijancu (usp. Lk 10,25-37), posebno se osvrnuo na sv. Franju, čovjeka prave evanđeoske djelotvorne solidarnosti, koji, kao najbolji izraz solidarnosti, naglašava pri-

stupačnost i istinski susret s drugim, pa i s različitim. Nikola Vukoja na kraju kratko progovara o formaciji za kulturu solidarnosti naglašavajući potrebu njenog njegovanja i kultiviranja i to na poseban način kroz razne oblike volonterstva.

Iako pojam solidarnosti nije nastao unutar teologije, u novije je vrijeme postao jedan od najvažnijih načela socijalnog nauka Crkve. Upravo o tome progovorio je i Stjepan Baloban naglašavajući s jedne strane određene teškoće oko pojma solidarnosti koje otežavaju njeno shvaćanje, dok s druge strane toliko toga danas govori o potrebi i aktualnosti solidarnosti. Teškoće vezane uz solidarnost proizlaze, prema njegovim riječima, iz umnažanja pripadnosti različitim skupinama što umanjuje stvarni intenzitet pripadnosti, zatim utjecaja iskustva prošlosti, posebno u bivšim komunističkim zemljama gdje je prevladavalo iskrivljeno prakticiranje i razumijevanje solidarnosti, te utjecaja »neoliberalne kulture« koja se postupno širi Europom. Potreba i aktualnost solidarnosti postoji zbog sve prisutnijeg fenomena siromaštva, planetarne međuovisnosti te problema vezanih uz preživljavanje samog čovjeka (bioetički i ekološki problemi, te uporaba atomske energije). Nakon tumačenja pojma i definicije solidarnosti, autor se osvrće na pojam solidarnosti u važnijim crkvenim socijalnim dokumentima zaključujući da je solidarnost konstitutivna dimenzija osobe a ima svoje izvore u njejoj ontološkoj i etičkoj biti. Na kraju dr. Baloban, ističući povezanost solidarnosti s druga dva načela socijalnog nauka Crkve, općim dobrom i supsidijarnošću, objašnjava neke od najčešćih oblika solidarnosti: osobnu, obiteljsku, gospodarsku, radničku, međunarodnu, solidarnost dobrovoljnih društava i javnih institucija. Ne manje važno je naglasiti i potrebu suradnje klerika i laika bez čega ne može zaživjeti solidarnost u Crkvi, a što je neizmjerljivo

važno kao poticaj za prakticiranje solidarnosti u hrvatskom društvu. Solidarnost postaje privilegirano mjesto kršćanske ljubavi i zajedničkog zauzimanja za opće dobro.

U drugom dijelu knjige, u kojem se progovara o načelu supsidijarnosti, Gojko Bežovan upozorava na njegovu aktualnost, značaj u modernim društvima te izgleda za njegovo oživotvorenje u Hrvatskoj. Upozorava na fenomen amoralnog familizma kao prepreke ukorjenjivanju supsidijarnosti kao načela organizacije hrvatskog društva te moguće pravce istraživanja koje bi trebalo obaviti na tom području. Amoralni familizam, prema teoriji sociologa Edwarda Banfielda, bio bi nemogućnost konkretnih aktivnosti građana i njihova zauzimanja za probleme izvan obiteljskog kruga tj. maksimiziranje materijalnih kratkoročnih probitaka nuklearne obitelji. Takvo društvo karakterizira nekoliko hipoteza koje su redom nabrojene u ovom članku, a neke od njih kažu kako u takvom društvu nitko neće promicati interese skupine ili zajednice ukoliko to nije u njegovu osobnom interesu; za javna zbivanja zanimaju se samo državni službenici jer su za to i plaćeni; državni će službenik primati mito ukoliko može ostati neotkriven ... Amoralni familizam može se očitati i u relativno niskom stupnju civilnosti, naslijeđenom mentalitetu prema kojem će netko drugi riješiti naše probleme i mentalitetu povezanom s materijalnom oskudicom i neprepoznatljivim srednjim slojevima. Autor drži da je stvarnost na koju nas upozorava amoralni familizam moguće prepoznati i u hrvatskom društvu, a tomu se može doskočiti prvenstveno jačanjem organizacija civilnog društva i promocijom civilnih vrлина, čemu naročito trebaju pridonijeti odgojni i obrazovni programi. Tomu bi se aktivno trebala priključiti i Crkva između ostaloga i kroz aktualizaciju svog socijalnog nauka te izgradnjom etičkih standarda javnog djelovanja.

Upravo u drugom članku koji govori o supsidijarnosti, Bono Šagi nastoji sve što se odnosi na supsidijarnost u Crkvi osvijetliti kroz tri motrišta: ekleziološko i to obrazlaganjem eklezioloških pretpostavki; sociološko, pokazujući položaj konkretne crkvene zajednice i civilnog društva; te praktično-pastoralno u svjetlu problematike sadašnjeg organiziranja. Autor pokušava odgovoriti na ključna pitanja poput toga je li načelo supsidijarnosti primjenjivo za Crkvu kao specifičnu hijerarhijsku uređenu zajednicu i ako jest na koji način; kako supsidijarnost shvatiti i kako je uspostaviti na planu crkvene institucionalnosti, struktura unutar Crkve i kako je razvijati u crkvenom bazičnom zajedništvu. Odgovor na ta pitanja autor vidi u povezanosti s cjelokupnom pokoncilskom crkvenom obnovom. Naglašava da su u traganju za provedivim odgovorima tijekom vremena nastajali nesporazumi na relaciji hijerarhija – baza. Šagi zaključuje svoj govor o supsidijarnosti ističući potrebu za razvijanjem osjećaja crkvenosti u širokim slojevima vjernika i to kao djelotvorne suodgovorne crkvenosti u mnogovrsnim uvjetima našega društva koje se tek formira kao demokratsko i civilno.

Kraj knjige pridržan je izvješću iz radionica koje su, uz predavanja i rasprave, bile jedna od metoda rada na susretu mladih znanstvenika koje je inicirao *Centar*. Prva radionica na temu »solidarnost« na početku se pozabavila solidarnošću u sociološkoj perspektivi nadovezujući se prije svega na Durkheimovu tipologiju solidarnosti. Slijedi tumačenje nekih tipičnih evanđeoskih elemenata solidarnosti s posebnim osvrtom na hrvatsko društvo ukazujući na insuficijentnost sadašnjih oblika solidarnosti te negativne pojave u društvu koje je ono gotovo prihvatilo kao normalno. Naglašava se kako suženo shvaćanje solidarnosti u smislu *trgovine* ili *sol-*

darnosti protiv nije u skladu s kršćanskom solidarnošću te je neophodno u građansku solidarnost unijeti nove i svježije evanđeoske elemente. Pokušavajući odgovoriti na pitanja može i treba li se birati one s kojima trebamo biti solidarni te tko smo to *mi* koji trebamo biti solidarni, zaključuje se da je potrebno prema načelima socijalnog nauka Crkve dovesti do djelatne solidarnosti i to na temelju istine, pravde i dostojanstva čovjeka. Radionice na temu »supsidijarnosti« bavile su se raspravom o ulozi laika u Crkvi i društvu s posebnim osvrtom na laičke udruge, pri čemu se govorilo o konkretnim problemima s kojima se one susreću u svom djelovanju. Govorilo se i o pitanju decentralizacije i opasnosti anarhije te voluntarizma i povećanja birokratskog aparata nudeći i moguće odgovore i rješenja. Zaključeno je da decentralizacija traži odgovorne i društveno aktivne građane pa je važno raditi na odgoju za odgovorno građanstvo te poticati društvenost kod mladih članova društva.

Irena Sever

Ivan DEVČIĆ, *Bog i filozofija*,
Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2003.

Kada je čovjek postavio sebi prvi put pitanje o Bogu mi sa sigurnošću ne znamo, niti ćemo ikada to znati. Ali to se sigurno dogodilo onda kada se zapitao za svoje podrijetlo i svrhu njegova obitavanja na ovoj zemlji. Možemo pretpostaviti da je to bilo veoma davno, a sigurni smo da nas to pitanje muči i danas. Može nam izgledati paradoksalno, ali ova će nam knjiga potvrditi, da je pitanje Boga bilo prisutno tijekom cijele ljudske svjesne povijesti, pa čak i onda kada je izgledalo da se čovjek nije izričito na njega osvrtao.